

“ליצור את החיבור הראוי בין יצירה, יוצר, לשון תקינה וקורא”: מטרות של עורכים לשוניים – צרכים וסתירות

אסיה שרון ונעמה צבר בן-יהושע

מבוא

תחום העריכה הלשונית הוא תחום חדש יחסית. פעולות של עריכת טקסטים נעשו אמנם גם בעבר, אבל עריכה לשונית כתחום רשמי שנלמד כמקצוע היא חידוש של עשרות השנים האחרונות. תעודת עורך לשוני שמקבלים תלמידי העריכה ומסלולי הלימוד ההולכים ומתרבים מעידים על כך שתחום זה הולך ומקבל הכרה כמקצוע. הדבר מתבטא גם בדרישה גוברת לעורכים לשוניים, שנובעת מההבנה שכדי לפרסם טקסט ברבים יש צורך בבדיקה של מומחה. עם זאת לא לגמרי נהיר מה בדיוק עושה העורך הלשוני, מה מטרותיו וגם לא היבטים אחרים הקשורים לעולמו המקצועי. מחקרים בתחום זה כמעט שלא קיימים (Bisailon 2007), אך נראה כי הולך וגובר הצורך בידע מבוסס לגבי העריכה הלשונית המקצועית, שיסייע להתפתחות תחום צעיר זה. המחקר הנוכחי נועד לשפוך מעט אור על עולמם הפנימי של עורכים לשוניים באמצעות ניסיון לברר את מטרותיהם, כפי שהם תופסים אותן. מחקר חלוץ זה עשוי גם להציע כיוונים למחקרים נוספים.

חקר עריכת טקסטים

באחד המחקרים הבודדים שפורסמו בתחום העריכה הלשונית המקצועית (Bisailon 2007), צולמו שישה עורכים בסביבתם הטבעית בעת עבודתם על טקסטים אותנטיים שנמסרו לידיהם לעריכה על ידי לקוחות. לאחר מכן הסבירו העורכים את פעולותיהם בהמללה רטרופקטיבית וענו על שאלות בריאיון חצי מובנה. בדרך זו ניסתה החוקרת להבין מה עושה העורך הלשוני בעבודתו, ומה מתרחש במוחו. התברר שרוב שיקולי הדעת שהעלו העורכים שהשתתפו במחקר זה כוונו להשגת טקסט שלשוני תקינה, שהוא ברור לקורא, ושאינו עלול להטעותו. העורכים ציינו גם את הצורך להתאים את הטקסט לערכים ההולמים את ההקשר. מאחר שמדובר בעריכה לשונית מקצועית שנועדה לשרת לקוחות, שיקול דעת נוסף שעלה במחקר היה קשור להוראות הלקוח ולמנדט שהוא נותן לעורך. למשל, האם הוא מבקש תיקון שגיאות בלבד או גם שכתוב? בניגוד למיעוט המחקרים על עריכה לשונית מקצועית, נערכו מחקרים רבים על עריכה מסוג אחר, שגם מטרתה שיפור הטקסט, אך היא אינה מעוניינת כלל בשיפור תקינות הלשון. העריכה במחקרים אלה נועדה ליצור טקסטים שהלמידה מהם תהיה טובה יותר: שהתכנים יובנו ויזכרו, רצוי לאורך זמן,

ולמידתם תהיה למידה משמעותית. מחקרים מסוג זה ניתן לשייך לתחום החקר של תיהלוך הטקסט. פעולת העריכה כונתה בהם לרוב בשם "רוויזיה" (revision – עריכה, שכתוב, תיקון, שיפור, בדיקה, הגהה). בדרך כלל משוכתבים טקסטים של ספרי לימוד במטרה להבין כיצד מתרחשת למידה מתוך טקסט, ואילו גורמים משפיעים עליה (למשל Beck et al. 1991). המטרה היישומית של מחקרים אלה היא לסייע לכותבים של ספרי לימוד ולמשכתביהם בכתיבת טקסטים לימודיים.

מחקרים אחרים שבדקו עריכה התמקדו בעריכה עצמית (self-editing/self-revising). עריכה עצמית נתפסת כחלק מתהליך הכתיבה וכשלב בה, בדומה לשלבי תכנון הכתיבה וכתיבת טיוטות (Bisailon 2007). מטרת מחקרים אלה הייתה להבין כיצד מתבצע שלב זה של הכתיבה. גם המחקרים הללו נערכו בדרך כלל מתוך אוריינטציה יישומית, במקרה זה על מנת להבין כיצד לסייע לכותבים לשפר את כתיבתם. עריכה עצמית היא גם עריכה של אדם את כתביו שלו לאחר זמן לקראת פרסומם מחדש. חוקרים הבודקים עריכה עצמית מסוג זה עוסקים במטרות העריכה, בהבדלים בין הגרסאות, ביתרונותיהן ובחסרונותיהן, בתגובות הקוראים ובשאלות האם השיגה העריכה את מטרותיה, ולאילו יעדים נוספים היא עשויה להתאים (ראו מאיר בכרך זה). מחקרים על סוג אחר של עריכה בדקו פעילות לימודית המכונה בשם זה (editing). פעילות זו נפוצה בבתי ספר בארצות הברית ועוסקים בה בתיקון משפטים המוצגים בפני התלמידים. מטרתה היא אימון התלמידים בעריכת משפטים שגויים כדי לשפר את שלב העריכה העצמית של כתיבתם (Goodley et al. 2007).

כדי להבחין בין "עריכה עצמית" ל"עריכה לשונית", הגדירה ביסאיון (Bisailon 2007) את העורכים הלשוניים כאלה שאומנו והוכשרו לשכתב, לערוך ולהגיה, ועבודתם המקצועית היא שיפור טקסטים שכתבו אנשים אחרים. זאת בניגוד לעריכה עצמית, שמשמעותה שיפור הטקסט בידי הכותב עצמו. בהתאם לכך המונחים שבהם משתמשים ביסאיון ואחרים בספרות המחקרית המעטה שנכתבה באנגלית ובצרפתית הם: "עורך מקצועי" (professional editor; réviseur professionnel) או "עריכה מקצועית" (professional editing; révision professionnelle) (Bisailon 2007; Laflamme 2007). את פעולת העורך הלשוני הגדירה ביסאיון כפעילות הכוללת הבנה והערכה של טקסט שנכתב על ידי כותב כלשהו, ותיקונו בהתאם למשימה או למנדט שניתן לעורך על ידי הלקוח. תיקונים כאלה יכולים להתייחס לתכנים שבטקסט, לארגון התכנים או לעיצוב הטקסט מתוך כוונה לשפר את איכות הטקסט ולאפשר העברה יעילה של תכניו (Bisailon 2005). אך האם יש לעורך הלשוני מטרות נוספות? מה הן המטרות השכיחות ביותר שנוכל למצוא בקרב עורכים, והאם ייתכנו סתירות בין מטרות? על שאלות אלו ביקשנו לענות במחקר המוצג במאמר זה.

בעברית מקובל כיום להשתמש במונח "עורך לשוני" או "עורך לשון". כפי הנראה נוספה המילה "לשון" או "לשוני" כדי להבחין בין עורך שעיסוקו המקצועי שיפור הטקסט ("עריכה לשונית") לבין עורך שתפקידו כולל יוזמה,

סלקציה והפקה של קובצי טקסטים שנכתבו בידי כותבים שונים: אסופת מאמרים, סדרת ספרים או גיליונות כתב עת. עורך כזה מכונה לרוב "עורך" בלבד וכך גם באנגלית: editor. לעתים נוספים תארים כדי ליצור הבחנה או היררכיה בין השותפים להפקה, כמו "עורך ראשי", "עורך מדעי" או "עורך מקצועי".

עורך לשוני עורך בדרך כלל טקסטים כתובים המיועדים לפרסום. רבין (תשי"ח) חילק את הלשון העברית לשלושה סוגים: (1) עברית ספרותית, (2) לשון מדוברת ו-(3) לשון כתובה יום-יומית. על פי חלוקה זו, עניינו העיקרי של העורך הלשוני הוא טקסטים מן הסוג השלישי. רבין מתאר את הסוג השלישי כלשון עניינית, וכן כלשון ספרותית אך בלי הזיקה למקורות, ומכנה אותה בשם "עברית בינונית". לעתים מתבקשים עורכים לשוניים לערוך גם טקסטים ספרותיים-אמנותיים. כישוריו של העורך הלשוני יכולים להפוך אותו ליועץ מוצלח וחינוכי לשירותו של הסופר, אך מטבע הדברים התערבות בטקסט אמנותי שונה באופייה.

המחקר הנוכחי

במחקר הנוכחי ניסינו לברר אילו מטרות עומדות לנגד עיניהן של שבע עורכות לשוניות בהקשר של עבודתן. ההנחה הייתה שהבנת המטרות וביורור ראשוני של אפיוניהן יכולים לשמש פתח כניסה, שיסייע להבין בהמשך גם את שיקולי הדעת של עורכים לשוניים ואת פעולותיהם. המטרות הראשוניות של המחקר היו אפוא: (1) לפרוס מגוון רחב ככל הניתן של מטרות, שיאפשרו את המשך המחקר בתחום זה. כחלק מפריסה זו, להציג הסבר של כל מטרה מנקודת המבט של העורכות הנחקרות. חשוב להכיר את נקודת הראות של הנחקרים עצמם, וכיצד הם מבינים את הדברים, כיוון שהמציאות שונה אצל אנשים שונים (צבר בן-יהושע, 1990); (2) להציג מאפיינים ראשוניים של המטרות. תחילה נבדקה שכיחות המטרות. בשכיחות הכוונה הייתה לברר אילו מטרות הן הנפוצות ביותר בקרב העורכות. בהמשך המחקר בדקנו גם סתירות בין מטרות. על מנת לסמן כיוונים למחקר עתידי הוצגו במאמר זה גם מספרים המציינים שכיחויות, אף שנתונים אלה אינם מאפשרים הסקת מסקנות מכליליות.

שיטה

לצורך המחקר נערכו ראיונות עם שבע עורכות לשון מנוסות (4-25 שנים): עורכת 1 – 4 שנות ותק; עורכת 2 – 9 שנים; עורכת 3 – 10 שנים; עורכת 4 – 12 שנים; עורכת 5 – 15 שנים; עורכת 6 – 20 שנים; עורכת 7 – 25 שנים. העורכות היו שונות זו מזו באפיונים רבים כמפורט להלן: אזור מגורים (עורכות 2, 3, 6, 7 ממרכז הארץ, עורכות 1, 4, 6 מהצפון); תנאי העסקה (עורכות 1, 2, 3, 5, 7 שכירות, עורכות 4, 6 – עצמאיות); סוגי טקסטים נערכים (עורכות 3, 5 – עורכות טקסטים מדעיים, עורכת 1 – טקסטים עבור מוזאון, עורכת 2 – טקסטים מדעיים ופרסומיים, עורכת 7 – טקסטים ספרותיים ומדעיים, עורכות 4, 6 – טקסטים עיוניים); תחומי התמחות (עורכת 1 – ספרות וחינוך, עורכת 2 – בלשנות ולימודי תרבות, עורכת 3 – ערבית וחינוך, עורכת 4 – לשון עברית והיסטוריה של עם

ישראל, עורכת 5 – לשון עברית וניצני אוריינות, עורכת 6 – לשון עברית ולימודי ארץ ישראל, עורכת 7 – ספרות ותאטרון); לימודי עריכה (עורכת 1, 4, 5, 6, 7 – למדו עריכה, עורכת 2, 3 – לא למדו). משך הראיונות היה 45-60 דקות. כלי המחקר היו ראיונות חצי-מובנים (צבר בן-יהושע, 1990) (ראו נספח). הראיונות התייחסו למגוון נושאים הקשורים בעבודת העורך במטרה לדוֹבב את העורכות לשיחה גלויה ורחבה ככל האפשר ולאפשר גלישה לנושאים נוספים. העורכות לא נשאלו ישירות על מטרות העריכה כדי לא לצמצם את הריאיון למטרות גלויות ומודעות בלבד. נושאי הריאיון היו: (1) תכונות העורך הטוב; (2) מטפורות לעבודת העריכה; (3) הפעולות שעבודת העריכה מורכבת מהן; (4) רגשות הקשורים לעבודת העריכה; (5) אמונות מוטעות על עבודת העורך; (6) התלבטויות הקשורות לעבודת העריכה; (7) טעם אישי בעבודה; (8) תחילת דרכה של המרואיינת כעורכת; (9) סוגיית מתן קרדיט כתוב לעורך; (10) בחירת המרואיינת במקצוע. השאלות המגוונות והמפורטות נועדו לכוון את העורכות לחזור ולדבר על מגוון מקיף של נושאים שבעולמן המקצועי מנקודות מבט שונות, לצורך תיקוף והרחבה. כך למשל התבקשו העורכות למנות את התכונות החשובות ביותר לעורך מצד אחד, ותכונות שאסור שיהיו לו מצד שני (בפריט 1); השאלות על אמונות מוטעות (פריט 5) ועל סוגיית מתן קרדיט לעורך (פריט 9) נועדו לאפשר תיאורי מקרים שבהם העורכות חשו אכזבה, עלבון וכעס, ובפריט אחר (4), הן נשאלו על רגשות אלו באופן ישיר, וגם על הרגשות ההפוכים (שמחה וסיפוק).

דיבוב העורכות באמצעות שיחה על נושאים רגשיים נועד לגרות אותן לחשיפת עמדות סמויות, שייתכן שיתגלו רק בדרך עקיפה. העיסוק ברגש עשוי לחשוף עמדות והתנהגויות המונחות על ידי רגשות, למשל מטרות עריכה שנועדו להשגת הנאה וסיפוק או להימנעות מתחושות כישלון ואכזבה. רגשות ידועים כגורם רב-משקל המשפיע על ההתנהגות (Bohner 2001). בירור תפיסות באמצעות מטפורות (פריט 2) נכלל משום שגם הוא עשוי לחשוף כוונות סמויות. המטפורה נתפסת על ידי פסיכולוגים כחלון כניסה אל הלא מודע ולרבדים עמוקים של הנפש (אליצור, 1992; Coulter et al. 2001).

עיבוד הנתונים

בשלב הראשון נותחו רישומי הראיונות במטרה לאתר את מטרות העורכות הלשוניות. במקרים שהמטרות לא הוצגו באופן גלוי, יכולנו להסיק על קיומן באמצעות דברי העורכות על הפעולות שהן עושות, מתוך הנחה שהפעולות נועדו להשיג מטרות כלשהן. כמו כן יכולנו להסיק על קיומן של מטרות מתיאור מצבים רצויים ובלתי רצויים הנוצרים עם סיום עבודת העריכה, מתוך הנחה שהעורכות הלשוניות מעוניינות להשיג מצבים רצויים ולהימנע מבלתי רצויים. כדי לברר אילו מטרות היו הנפוצות ביותר בקרב העורכות נערכה ספירה של העורכות שהזכירו כל מטרה. מריבוי המטרות שנמצאו עלה הצורך למיין אותן לקטגוריות. המטרות מוינו, ונבדק כמה עורכות ציינו כל קטגוריה. כמו כן נסרקו רישומי הראיונות שוב כדי לבדוק התייחסויות נוספות של העורכות לקטגוריות שנמצאו. ריבוי המטרות והקטגוריות העלה את השאלה אם יש סתירות בין

המטרות לבין הקטגוריות, ומה עושות העורכות במקרים של סתירה. לשם כך נסרקו רישומי הראיונות פעם נוספת.

ממצאים

א. מטרות העורכות הלשוניות ושכיחותן

בניתוח הראיונות התגלו 18 מטרות. המטרות שהופיעו אצל המספר הרב ביותר של עורכות לשוניות הוגדרו כשכיחות ביותר. מטרות אלו לפי שכיחותן בסדר יורד מהשכיחה ביותר אל השכיחה פחות היו: יצירת טקסט שלשונו תקנית (נאמר על ידי 6 עורכות); השגת שביעות רצון הכותב (6 עורכות); בהירות, כלומר יצירת טקסט בהיר ומובן (5 עורכות), הבנת התכנים בקלות על ידי הקורא (3 עורכות) (ראו הסבר בהמשך לגבי מטרות תאומות); שמירה על הסגנון של הכותב (5 עורכות), שמירה על הסגנון המקורי של הטקסט (3 עורכות); סיפוק מעבודת עריכה מוצלחת (4 עורכות); יצירת טקסט זורם (3 עורכות), יכולתו של הקורא לקרוא בשטף (2 עורכות); מבנה מסודר וברור של הטקסט (3 עורכות); עקיבות ואחידות בטקסט (3 עורכות); משלב מתאים (3 עורכות); אסתטיקה לשונית (2 עורכות); אסתטיקה חזותית (2 עורכות). נוסף לאלו הופיעו בראיונות מטרות שכל אחת מהן הוזכרה על ידי עורכת אחת בלבד: תדמית חיובית של הכותב העולה מן הטקסט, העשרת השפה, טקסט חי ומעניין, שמירה על כוונת הכותב, טקסט ממוקד, העדר שגיאות הקלדה, הערכה מצד עמיתים. המטרות היחידאיות מוצגות בפרק ב'.

1. תקינות לשון הטקסט

השאיפה ליצור טקסט שלשונו תקנית הוזכרה על ידי שש מתוך שבע העורכות. מטרה זו תוארה כרצון ליצור טקסט שלשונו תקנית, טובה ונכונה ("עברית טובה", עורכת 2; "שפה תקנית", עורכת 2, 3; "נכון מבחינה לשונית", עורכת 6; "ללא שגיאות דקדוק", עורכת 1). אך מהי לשון תקנית, טובה ונכונה, לפי תפיסת העורכות? על פי הראיונות עולה כי השגת הלשון התקנית, הטובה והנכונה היא מטרה שכדי להשיגה יש לעבוד על פי כללים ("לפי כללי הדקדוק", עורכת 2; לפי "סטנדרטים שמנחים אותי", עורכת 6; "על פי כללי האקדמיה", עורכת 2). האקדמיה ללשון העברית הוזכרה על ידי כל העורכות למעט עורכת 6 כסמכות הקובעת מהי לשון תקנית, למשל: "במקרים של התלבטויות אני פונה לאקדמיה ללשון עברית שהיא הסמכות הבלעדית בנושא... אני צמודה לכללי הכתיב המלא המקובלים של האקדמיה, ולפיהם אני עובדת" (עורכת 4); "למדתי כמובן מכללי הכתיב המלא של האקדמיה" (עורכת 2); ועורכת 1 הציעה לעורך המתחיל "לבקר באתר של האקדמיה מפעם לפעם". עם זאת ניתן לראות שהאקדמיה ללשון העברית איננה הסמכות הבלעדית לקביעת הכללים: "...או שאני פונה לספרות מקצועית המקובלת על בית ההוצאה שאני עובדת אתה" (עורכת 4). כדאי לציין, שאף שהאקדמיה תוארה תמיד כסמכות, שלוש עורכות (עורכת 2, 5, 7) הדגישו שהן אינן נשמעות לכל קביעותיה משום "הקפדנות יתר הזו, הקטנוניות שהרבה פעמים ישנה באקדמיה ללשון" (עורכת 7). האקדמיה תוארה גם כ"מגדל השן" (עורכת 2).

ואנשיה כ"מנותקים מהחברה בישראל" (עורכת5), "ואם אני עוברת על חוקי האקדמיה אני עושה זאת במודע", הבהירה עורכת5. ממכלול הדברים האלה נראה שלפי תפיסת העורכות, לשון טובה ונכונה אינה חייבת להלום בקפדנות את כללי האקדמיה, אלא היא מערכת כללים אישית המבוססת בחלקה ואולי ברובה על כללי האקדמיה.

שתי עורכות פירטו כמה מן הנושאים העיקריים שהן נותנות את הדעת עליהם בעת העבודה על תקינות לשון הטקסט: "כתיב מלא", "תעתיק מלועזית" (עורכת4), "איות" (עורכת7), "שגיאות לשוניות", "סימני פיסוק" (עורכת4,7). הפעולות שמבצעות העורכות לשם השגת לשון תקינה תוארו כחלק הקל בעבודת העריכה וכאחת הפעולות הראשונות בה. למשל: "אני אחזור על הקלישאות: ניכוש עשבים שוטים. זה בואי נאמר בעריכה הראשונה... כדי לאפשר צמיחה ופרי" (עורכת2), וכן "תיקון שגיאות לשוניות הוא הדבר הקל ביותר במלאכת העריכה" (עורכת5).

2. שביעות רצון הכותב

המטרה של השגת שביעות רצונו של הכותב בלטה בייחודה. אף שהייתה אחת משתי המטרות השכיחות ביותר, היא המטרה היחידה שלא הוצגה על ידי העורכות באופן ברור כיעד שהן מעוניינות להשיג. עם זאת ניתן היה לראות שדעתו של הכותב על עבודת העריכה ותגובותיו הן מרכיב מרכזי בעולמן המקצועי של העורכות הלשוניות. כל העורכות חוץ מעורכת6 הזכירו את הכותב כמקור מרכזי לסיפוק ולשמחה או לאכזבה, עלבון וכעס. למשל, בתשובה לשאלה "מתי את מרגישה סיפוק ושמחה בעבודה שלך? ספרי על מקרים שבהם הרגשת סיפוק ושמחה", תיארו שלוש עורכות מקרים שבהם הכותב סיפר על תובנות שלו לגבי כתיבתו בעקבות העריכה: "כשמחבר אמר לי שהיה בטוח שהכתיבה שלו מצוינת עד שראה את הטקסט שלו לאחר העריכה שלי (עורכת2); "כאשר הכותב אומר לי שלאחר העריכה המאמר נהיר לו יותר" (עורכת7), וכן דברים דומים נאמרו על ידי עורכת3.

עד כמה הכותב הוא "אחר משמעותי" בעולמם של עורכים לשוניים, והאם אמנם השגת הערכה חיובית מצדו היא מטרה הנמצאת לנגד עיניהן של העורכות, גם אם באופן סמוי ולא מודע? כדי לבדוק זאת בדקנו גם את צדו השני של אותו המטבע: תחושות של אכזבה, של עלבון ושל כעס. בראיונות התברר שמקורן של כל תחושות האכזבה, העלבון והכעס שתיארו העורכות היה התנהגות הכותבים. אכזבה, עלבון או כעס תוארו כנובעים מאי-שביעות רצונו של הכותב מעבודת העריכה שלהן: "אני נעלבתי מאוד כשאחרי פרסום הם מתקשרים אליי ואומרים: בעמוד הזה והזה והזה הייתה טעות כך וכך. כן, זה מעליב אותי כשהם מגנפים בטעויות, שבסופו של דבר הן בלתי נמנעות... מרגיז אותי שלא מבינים על בוריה את עבודת העורך ומתלוננים על זמן עבודה ממושך מדי, כשבעצם לא מודעים לכך שתהליך העריכה הוא ארוך וממושך" (עורכת2); "חושבים שזה תיק-תק – אה... רק תקראי, תעשי הגהה' – וזה ממש לא" (עורכת1); "אכזבה? כן. כן. יש. כשלא מבינים אותך. כשחושבים שאת לא הבנת את הטקסט... כשלא מעריכים את העבודה שלך, בקיצור" (עורכת7).

העורכות נפגעו גם מהאשמות מצד כותבים שהטילו עליהן את האחריות הבלעדית על בעיות בטקסט, מהכנסת שינויים ללא ידיעתן, מאי-קבלה של השינויים שעשו (במיוחד בטקסט ספרותי: "יש אנשים שיודעים להעריך את מה שאת עושה, ויש אנשים שבטוחים שפגעו בציפור הנפש שלהם", עורכת7), מחוסר יכולתם של כותבים לרדת לסוף דעתן ומחוסר היכולת של כותבים להודות בנחיתותם היחסית בידע מקצועי לשוני בהשוואה לעורכת הלשונית המקצועית: "מרגיז אותי נניח כשמחברים מתעקשים על צורות כתיבה לא תקינות – אבל מתוך חוסר ידע... כשהם מתיימרים לנפנף בידע שאין להם" (עורכת2).

אך האם התחושות בעלות העוצמה שעורכות חשות לפעמים מיתרגמות למטרה של השגת שביעות רצון הכותב? מדברי עורכת4 נראה שהתשובה חיובית. עורכת4 הייתה היחידה שקישרה בין תגובת הכותב לביצוע עבודת העריכה. במהלך תיאור התלבטויותיה בעת העריכה אמרה: "עד כמה נכון ורצוי להתערב? יש כותבים שיודו לך על תיקוני סגנון, ואילו אחרים יכעסו על כך ואף יקנאו לכל שינוי בתחום זה". תיאור תגובות הכותבים ("יש נערכים שיודו... ואילו אחרים יכעסו..."), שהופיע מיד לאחר השאלה הרטורית של העורכת "עד כמה נכון ורצוי להתערב?", מצביע על כך שתגובות הכותבים הן תשובתה לשאלה זו, ועל כן מעיד על כך שהתגובה הצפויה של הכותב מופיעה בשיקולי דעתה, אם כי קשה לדעת עד כמה היא משפיעה בפועל על ביצוע העבודה.

3. בהירות

מטרה זו הוצגה בשתי דרכים: כשאיפה לכך שהטקסט יהיה בהיר, וגם כשאיפה לכך שהקורא יוכל להבין את התכנים במהירות ובקלות. לכאורה מדובר באותה המטרה, שכן אם הטקסט בהיר, פירושו של דבר שהקורא יוכל להבין את התכנים. עם זאת, לעתים העורכות דיברו רק על בהירותו של הטקסט, ולא הזכירו את הקורא, ולעתים הן דיברו רק על יכולתו של הקורא להבין את התכנים. היו עורכות שאף לא הזכירו את הקורא כלל. כדי לשמור על נקודת המבט האוטנטית של העורכות, כפי שהוצגה בראיונות, נציג כאן מטרה זו כצמד מטרות תאומות:

- א. בהירות הטקסט: הבהירות של הטקסט משמעה שהטקסט יהיה מובן וברור: "זה טקסט שנכתב בשפה בהירה וברורה" (עורכת2); "שהמשפט יהיה בהיר, שהמסר יהיה בהיר... שהמשפטים ינוסחו בבהירות" (עורכת7); וכך, כשעורכת7 "לוקחת טקסט נורא לא ברור, מגומגם ולא נהיר, והופכת למשהו זורם ונהיר וברור", יש לה "הרגשה של השלטת סדר בכאוס".
- ב. הבנת התכנים בקלות על ידי הקורא: מטרה זו נוסחה לעתים בפשטות: "שהקורא יבין מה כתוב" (עורכת5). מטרה זו תוארה גם במונחים של תהליך תקשורת: כמסר (התכנים שבטקסט) העובר ממוען (הכותב) לנמען (הקורא). כך עורכת4 דיברה על "ניסוח החומר כך שיעבור לקורא בצורה פשוטה וברורה", ועורכת7 ניסחה זאת: "ליצור קומוניקציה עם הקורא... שהמסר יהיה בהיר".

4. שמירה על הסגנון המקורי

מטרה זו, כמו הקודמת, הוצגה בשתי דרכים. היא הוצגה כשמירה על הסגנון האישי של הכותב וכשמירה על הסגנון המקורי של הטקסט. לכאורה מדובר באותו הדבר עצמו, שכן סגנונו של הכותב הוא סגנונו של הטקסט. אך מכיוון שהדברים הוצגו על ידי העורכות המרואיינות בשתי דרכים שונות, הצגנו גם מטרה זו כצמד מטרות תאומות:

א. שמירה על הסגנון של הכותב: חמש עורכות ציינו כמטרה את השמירה על הסגנון של הכותב. לפי דברי עורכת 5, גם לעורך יש סגנון משלו, אבל הטקסטים שהוא עורך אינם צריכים להיות בעלי סגנון אחד. לפעמים סגנונו של הכותב כונה "הקול של הכותב", והעורכת סיפרה שהיא "שומרת על הקול של הכותב" ורק "מכוונת אותו לפי הכללים" (עורכת 6). לפעמים הוא כונה "הטעם של הכותב" (עורכת 2, וכן הופיע ביטוי זה גם בדברי עורכת 6), והעורכת הבהירה שאין להתערב בו מדי וש"צריך למצוא את הגבול שאין לעבור אותו, בין תיקון הטקסט לבין השלטת טעמי על הטקסט". לעתים הסגנון כונה באופן כללי "כתיבה", והמטרה תוארה כ"שהטקסט... ישקף את הכתיבה של הכותב, שלא יתרחק ממנה" (עורכת 1).

ב. שמירה על הסגנון של הטקסט: שלוש עורכות ציינו את המטרה של שמירה על הסגנון המקורי של הטקסט. עורכת 7 כינתה זאת "ללכת עם הטקסט" וכהתחשבות "ברוח הטקסט", והסבירה כי יש לעשות זאת משום ש"הרבה פעמים יש לך טקסט עם אופי מסוים, ולפעמים הסגנון הוא המסר".

5. סיפוק של העורך מעבודת עריכה מוצלחת

ארבע עורכות תיארו את הסיפוק שהן חשות כשהן רואות את המוצר המוגמר שלהן. הן סיפרו על סיפוק רב במיוחד, כשהשינוי שחוללו היה גדול: "לאחר סיום פרויקט גדול" (עורכת 4), "בתום עריכה של טקסט שהיה איום ונורא" (עורכת 2), או לאחר יציאתו לאור של ספר "שעד אתמול היה חבילה מקושקשת של ניירות" והיום הוא... "חדש, יושב יפה על המדף, ספר בין ספרים" (עורכת 3).

כל אחת מארבע עורכות אלו הדגישה היבט אחר המשפיע על תחושת הסיפוק שלה: עורכת 4 מושפעת מאופן העבודה, "לאחר סיום עבודה בשקט, ללא לחץ של זמן", ומהתוצר, "...מה שהיה צריך להיעשות נעשה היטב ולשביעות רצוני"; עורכת 7 בחרה לציין את הסיפוק הנובע במהלך העבודה, כאשר היא "מוצאת פתרון יצירתי" לבעיית עריכה נקודתית; עורכת 2 הדגישה את ההיבט הלשוני של התוצר: "אני נהנית לקרוא את הטקסט אחרי הניקיון והעריכה – מאוד מאוד מסופקת. מרגישה מאוד מאוד טוב"; ואילו עורכת 3 הדגישה את ההיבט הלשוני והחזותי גם יחד של התוצר: "הסיפוק הכי גדול הוא כשיוצא ספר חדש, ואת עבודת עליו מראשיתו ועד סופו, גם על הכתיבה וגם על העיצוב, הכריכה – הכול".

6. זרימה

בדברי העורכות ניתן היה לראות שאיפה ליצור תנועה שוטפת. מטרה זו הוצגה בשני אופנים: כרצון ליצור זרימה בטקסט וכרצון שהקורא יקרא בשטף. ניתן לראות את שני אופני ההתייחסות האלה כזהים, שכן הזרימה של הטקסט היא יכולתו של הקורא לנוע בשטף על הזרם. אבל מכיוון שהדברים הוצגו על ידי העורכות המרואיינות מנקודות מבט שונות, מובאת גם מטרה זו כצמד מטרות תאומות:

א. טקסט זורם: הזרימה שבטקסט הוזכרה בדרך כלל בצמוד למטרות נוספות, למשל: "כל זאת כדי שבסופו של התהליך יצא הטקסט הברור, הקולח והתקין" (עורכת7). כאן מופיעות שתי המטרות הנפוצות ביותר, בהירות ותקינות, וצמודה להן מטרה נוספת: הטקסט צריך להיות גם קולח. עורכת1 רואה את יעדה בהשגת טקסט ש"נראה טוב וזורם בהשוואה למקורי". עורכת7 הגדירה את הטקסט ההפוך, זה שאיננו זורם, במילים: "הרבה פעמים את מרגישה בטקסטים ערוכים שאת דורכת על חצי". לפי עורכת זו, התכונה הנחוצה לעורך כדי ליצור טקסט זורם היא מוסיקליות: "וחשוב שתהיה אוזן מוסיקלית כשעורכים. שתהיה זרימה."

ב. יכולתו של הקורא לקרוא בשטף: "הקורא," כך הסבירה עורכת4, "צריך לרוץ בקריאה. לא רק מבחינת הבהירות אלא גם מבחינת הלשון, כלומר לא לעצור בצרימות לשוניות." עורכת3 תיארה במילים אחרות את כוונתה לאפשר לקורא לקרוא מבלי לעצור: "אני רוצה שהקורא יבין את מה שהוא קורא בקריאה ראשונה. שלא יצטרך לחזור על קטע כדי להבין."

7. מבנה מסודר וברור של הטקסט

שתי עורכות הדגישו במיוחד את המטרה של יצירת טקסט בעל מבנה מסודר וברור. הן עשו זאת על ידי מתן פירוט רב של הפעולות הנדרשות כדי להשיג מטרה זו, כנראה משום שסברו שהדברים אינם מובנים מאליהם. עורכת4 הגדירה את העיסוק במבנה כ"עריכת תוכן" ופירטה: "עריכת המבנה. זה שייך לכותרות השונות, חלוקה לפרקים, לסעיפים, ההיררכיה בין החלקים השונים והימנעות מחזרות... ופרופורציה בין החלקים השונים." עורכת5 תיארה בהקשר זה פעולות אחרות: "אני מפרקת את הפסקות אם יש צורך, ובונה אותן אחרת. לפעמים אני מאחדת אותן. אני בודקת את רצף הדברים ואת התאמתה של הכותרת לפרק, וכך הלאה..." וכן הוסיפה שבעריכה יש "לארגן את הטקסט, לבנות אותו מדורג."

8. עקיבות ואחידות בטקסט

שתי עורכות מתוך השלוש שהזכירו מטרה זו, הציגו אותה מיד בראשית הראיון בהקשר לתכונות העורך דווקא (פריט 1 בשאלון). עורכת1 תיארה את העקיבות כתכונה מרכזית הנחוצה לעורך. בתשובה לבקשת הסבר – ענתה: "להקפיד לנהוג באותה דרך כפי שנהגת לפני עשרה עמודים או לשמור על איזושהי אחידות." עורכת2 חשבה שערנות היא תכונה חשובה לעורך, משום ש"ערנות דרושה פשוט ליצירת האחדה בטקסט. אם זה בפרק הראשון ובפרק האחרון –

שיכולה להיות חוסר אחידות, או פרט שסותר טקסט שנאמר בפרק הראשון". ואילו עורכת הזכירה את יצירת האחידות בטקסט כפעולה, אחת מן הפעולות הרבות המתבצעות בעריכה: "התקנה, הגהה להיבטיה השונים, כלומר כתיב מלא, תעתיק מלועזי, פיסוק, הערות שוליים וכולי. הפעולות כוללות ניקוי, הוספה והאחדה." נראה כי במשפט האחרון מתארת העורכת כיצד העבודה מתבצעת: מחיקה (ניקוי) מצד אחד, והוספת החסר מצד שני. התוספת של "האחדה" שונה ממחיקה-הוספה, ונראה כאילו נועדה לבטא אמירה כללית המתייחסת למה שצוין קודם לכן, כאילו אמרה: הפעולות הללו (שצוינו לעיל) נעשות תוך כדי התכוונות (מתוך מטרה) ליצור גם אחידות בטקסט – מהיבטים רבים: בכתיב, בתעתיק, בפיסוק, בהערות שוליים, וכן הזכירה במקום אחר "שמירה על משלב לשוני אחיד".

9. משלב מתאים

התאמת המשלב הזכרה באופן כללי כ"שינוי משלב... שמירה על משלב לשוני הולם לסוגה" (עורכת4) או בהקשר לטקסטים הדורשים משלב לשוני גבוה: "וצריך לציין שאנחנו מדברים על טקסטים אקדמיים בדרך כלל, שכותבים אנשים מהאקדמיה" (עורכת2). המטרה של התאמת המשלב לסוגת הטקסט האקדמי תוארה במקרה זה כשדרוג המשפטים וכהגבהה של הכתיבה על מנת שהטקסט יהפוך ל"ראוי": "ואני מנסה גם לשדרג את המשפטים – אם אני רואה שהכתיבה לא מספיק גבוהה. אולי 'גבוהה' זה יכול להישמע לא טוב – אבל – לא מספיק ראוי" (עורכת2). ניתן להסביר את ההסתייגות של עורכת2 מן המילה "גבוהה", בכך ששאיפתה איננה הגבהת המשלב כשלעצמה, אלא התאמת המשלב לסוגה המדוברת.

10. אסתטיקה לשונית

מתברר מהראיונות שעורכים גם שואפים לכך שהטקסט יהיה אסתטי. מדבריהן של שתי עורכות ניתן לראות שהתכוונו ליופי לשוני: היופי שבמילים ובאופן צירופן. עורכת7 תיארה זאת כ"מוסיקליות": "...אני חושבת שצריך שתהיה מוסיקליות במשפט". הדימוי של אמנות המוסיקה מבטא היטב את השאיפה לאסתטיקה מצד אחד, ואת השאיפה לזרימה מצד שני (מטרה 6). שאיפתה של עורכת4 ליצור יופי בטקסט התגלתה מתוך התלבטותה: "האם להתערב בסגנון שהוא מובן, אבל לא יפה...? העריכה היא מקצוע שקיים בו צורך להקפיד על אסתטיקה, על אסתטיקת הלשון. האסתטיקה של הלשון היא אמנות."

11. אסתטיקה חזותית

האסתטיקה במובן של העיצוב החזותי של הטקסט, גם היא הוזכרה כמטרה. עורכת2 תיארה מטרה זו כמקור להתלבטות: "אולי אני אזכיר – זה שולי – הנושא של הבלטות בתוך טקסט. אני עדיין מתלבטת איך ליצור הבלטות שלא יפריעו, יפגעו באסתטיקה של הטקסט?" נראה כי מתוארת כאן התלבטות בין יצירת הבלטות עיצוביות בטקסט שמטרתן הקלה על הבנת התכנים, לבין פגיעה אפשרית במראהו. במקום אחר תיארה עורכת2 באופן גלוי את הקשר בין

העיצוב החזותי לבין התכנים: "ושהגרפיקה, כלומר הצורה, תשרת נאמנה את התוכן." גם עורכת5 הצהירה שהיא משקיעה מאמץ כדי ליצור טקסט אסתטי מבחינה חזותית: "קורה שסימני הפיסוק של המקינטוש לא מתקבלים יפה בטקסט המוגמר, ואז אני טורחת לשנות דברים על מנת שאוכל להשתמש בסימני פיסוק אחרים שמשתלבים יפה יותר בטקסט."

12. תדמית חיובית של הכותב העולה מן הטקסט שתי עורכות לשוניות הביעו את עניינן בתדמית הכותב העולה מן הטקסט, ותיארו כיצד הן פועלות כדי שיצטייר באור חיובי. עורכת3 סיפרה שהיא חוששת שמא הכותב "ייראה מגוחך... ש... ייתפס כאדם לא רציני, אחד שלא יודע... או אדם לא יסודי, שלא בודק דברים". לכן כשהיא נתקלת בטעויות עובדתיות היא "בודקת ומתקנת את הטעות...". לצורך שמירה על תדמית חיובית של הכותב היא "...לפעמים מגביהה משלב נמוך מדי או מרככת ביטויים קיצוניים". עורכת6 תיארה כיצד היא מסייעת לכותב שלא ייראה כמי שלא כתב את הטקסט בעצמו. היא מספרת שבמקרים ששפת האם של הכותב אינה עברית, ולפתע מופיעים בטקסט משפטים בעברית גבוהה במיוחד הבולטים בחריגותם, היא מתריעה בפניו ש"זו נראית העתקה".

ב. מטרות יחידאיות

נציג להלן מטרות שהופיעו בדברי עורכת אחת בלבד.

1. העשרת השפה

עורכת3 רואה כמטרה את העשרת הלשון העברית: "אני חושבת שבסך הכול זה תפקיד די אחראי מבחינת השפה והתרבות. הרי אנחנו משפיעים על טקסטים שהרבה אנשים רואים. אם אני מכניסה מילים עבריות חדשות – זה יכול להשפיע על העברית אפילו לטווח ארוך". לדוגמה, היא כתבה בטקסט "מרצדת' במקום 'מובייל', אף על פי שאני יודעת שרוב האנשים עדיין לא יודעים מה זה, ודווקא בגלל זה חשבתי שכדאי לעשות את זה". עורכת3 הזכירה שיש עורכים נוספים המציבים לעצמם מטרה זו. עם זאת הביעה הסתייגות מאותם עורכים קיצוניים "שלוקחים על עצמם את תפקיד 'שומר השפה'", אך עושים זאת ללא שיקול דעת. כדוגמה לפעולה ללא שיקול דעת הביאה עורכת3 משפט של עורכת-עמיתה, שהמירה את המילה "אסוציאציה" במילה העברית "תסמיך". לדעת עורכת3, החלופה העברית היא מילה לא מוצלחת, ועדיף שלא תיטמע בלשון העברית, ולכן במקרה זה היה צורך לשקול את אפשרות ההמרה לגופה ולהחליט לוותר עליה.

2. טקסט חי ומעניין

מתברר שגם יצירת טקסט חי ומעניין יכולה להיות מטרה של עורך לשוני. כך הציגה את דעתה עורכת7: "עורך פרפקציוניסט קיצוני אינו מאפשר לטקסט לנשום. הטקסט שלו מוקפד ביותר מבחינת השפה, אבל אין בו כל חיים וכל עניין". טקסט מעניין מתואר כאן כטקסט חי ונושם. טקסט לא מעניין עלול, לדברי עורכת זו, להיות תוצאה של הקפדת יתר על תקניות השפה.

3. שמירה על כוונת הכותב

"צריך לתת כבוד לכותב... חשוב שיהיה... דיוק... כי תמיד הדבר הזה לא חי לעצמו", אמרה עורכת. לפי דבריה של עורכת זו, הכבוד לכותב מתבטא בשאיפה לשמור על הכוונה המדויקת שלו. עורכת, שקודם לכן טענה שאין צורך להקפיד הקפדה קיצונית על שמירה על תקניות על פי האקדמיה ללשון העברית, חושבת שדווקא במקרה זה... "צריך להחמיר עם הטקסט. במובן החיובי של המילה". ההקפדה על הכוונה המדויקת של הכותב שונה משמירה על הסגנון שלו (מטרה 4 לעיל), שכן אפשר לשנות את הסגנון ועדיין לשמור על המשמעות התוכנית המדויקת שהכותב התכוון אליה.

4. טקסט ממוקד

"כשאני עורכת אני מוצאת את העניין של העבודה, וככה אני ממקדת אותה". כך תיארה עורכת את עבודת העריכה שלה. מהו "העניין של העבודה", שאותו יש למצוא על מנת "למקד" את העבודה? נראה כי כוונתה של עורכת היא למציאת הרעיון העיקרי בטקסט. המיקוד הוא ככל הנראה הבלטת העיקר מבין הטפל. צמצום כל מטרות העריכה הלשונית למטרה אחת, "מיקוד", כהגדרתה של עורכת זו, שלא ציינה בהקשר זה כל מטרה נוספת, מעלה את האפשרות שכוונתה למטרה מורכבת, המשלבת כמה פעולות שנועדו להשגתה.

5. העדר שגיאות הקלדה

השאיפה ליצור טקסט נקי משגיאות הקלדה עלתה בראיון עם עורכת. עורכת זו סיפרה ש"במהלך ההקלדה נוצרות טעויות של קלדניות", שאותן היא מתקנת. מטרה זו שונה מיצירת טקסט נקי משגיאות לשוניות, משום שתיקון שגיאות כאלה (שכוננו גם "שגיאות דקדוק") תואר כפעולה הנעשית לשם יצירת טקסט שלשוני תקיני (מטרה 1). מדוע הוזכרה מטרה זו על ידי עורכת אחת בלבד, בניגוד לתיקון שגיאות לשוניות, שהוזכר על ידי ארבע עורכות? אולי משום שזוהי מטרה שולית, ואולי משום שהיא מובנת מאליה.

6. הערכה של העורך ושל פרי עבודתו מצד עמיתים

הרצון לזכות בהערכת עמיתים הוצג בדרך השלילה: כדי "להימנע מהלשונות הרעות", וכדי שלעורכים אחרים לא תהיה ביקורת שלילית – "שיגידו: מה, היא לא יודעת את זה?" (עורכת 3). והעורכת מפרטת: "באיזשהו מקום אני חושבת על עורכים שיסתכלו על העבודה שלי ותהיה להם ביקורת. אז לפעמים אני מקפידה קצת יותר על תקניות...".

ג. מיון המטרות לקטגוריות

מעיון נוסף במטרות התברר שהן נועדו לשרת צרכים שונים. זוהו חמישה סוגי צרכים, לפי ה"מוטב" שאת צרכיו נועדו המטרות לשרת: צורכי הטקסט, צורכי העורך, צורכי הכותב, צורכי הקורא וצורכי הלשון העברית. נקודת המבט של העורכת הלשונית היא שקבעה לאיזו קטגוריה תשוך כל מטרה.

1. מטרות תאומות: כל מטרה משרתת צורך אחר שלושה צמדים של מטרות תאומות וזהו במחקר הנוכחי (ראו ממצאים, פרק א', "מטרות העורכות הלשוניות ושכיחותן"). במיון המטרות לקטגוריות לפי צרכים התברר שמנקודת מבטן של העורכות, כל מטרה בצמד נועדה לשרת "מוטב" אחר. לכן כל מטרה מוינה לקטגוריה אחרת, אף על פי שסביר להניח שהעורכות מבצעות אותה פעולה לשם השגת שתי המטרות. המטרה של השגת טקסט בהיר הוצגה כזכור על ידי העורכות כמטרה שנועדה לשפר את הטקסט, ואילו המטרה של הבנת התכנים בקלות על ידי הקורא נוסחה כמטרה שנועדה לסייע לקורא. לפיכך הראשונה שויכה ל"צורכי הטקסט", ואילו השנייה שויכה ל"צורכי הקורא". צמד נוסף של מטרות תאומות היה שמירה על סגנונו של הכותב ושמירה על סגנונו של הטקסט. השמירה על סגנונו של הכותב תוארה על ידי העורכות כהגנה על ה"קול" שלו, על אישיותו אולי, מפני סכנת השתלטות עליו. לכן היא שויכה ל"צורכי הכותב". לעומת זאת המטרה השנייה תוארה כמטרה שנועדה לשמור על אפיון של הטקסט, במקרה זה על סגנונו. לכן מטרה זו שויכה ל"צורכי הטקסט". הצמד השלישי והאחרון של המטרות התאומות היה ליצור טקסט זורם ולאפשר לקורא לקרוא בשטף. נראה כי המטרה של יצירת טקסט זורם מתארת יותר את פעולת הקריאה המבוקשת (קריאה בזרימה, ללא עצירה) מאשר את תכונת הטקסט, אבל כאמור על ידי העורכות הוצגה כמטרה שנועדה ליצור טקסט טוב יותר. לכן גם כאן המטרה הראשונה שויכה ל"צורכי הטקסט", ואילו השנייה ל"צורכי הקורא". משום התפלגות זו של המטרות התאומות, נחשבו המטרות בהירות, שמירה על הסגנון המקורי וזרימה כ-6 מטרות שונות לצורך המיון לקטגוריות לפי צרכים. לפיכך מוינו בסך הכול 21 מטרות: 15 מטרות שצוינו על ידי יותר מעורכת אחת, ו-6 מטרות יחידאיות. מספר המטרות בכל קטגוריה היה: צורכי הטקסט (12), צורכי העורך (3), צורכי הכותב (3), צורכי הקורא (2) וצורכי הלשון העברית (1).

2. צורכי הטקסט מדברי כל שבע העורכות שרואיינו עולה כי צורכי הטקסט עומדים לנגד עיניהן בעת עבודתן. 12 מטרות מבין ה-18 שצוינו על ידי העורכות, נועדו לשרת את הטקסט: תקינות לשון הטקסט, טקסט בהיר, שמירה על הסגנון של הטקסט, טקסט זורם, מבנה מסודר, עקיבות ואחידות, משלב מתאים, אסתטיקה לשונית וחזותית, טקסט מעניין, טקסט ממוקד, העדר שגיאות הקלדה. נוסף למטרות ספציפיות אלו העורכות תיארו גם באופן כללי את שאיפתן לשפר את הטקסט. למשל, בתום העריכה הוא צריך להיות "משהו שייראה טוב... ומוקפד" (עורכת 2), ש"נראה טוב... בהשוואה לטקסט המקורי שקיבלתי" (עורכת 1).

3. צורכי העורך

בצורכי העורך נכללו שלוש מטרות: השגת שביעות רצונו של הכותב, סיפוק מעבודת עריכה מוצלחת והשגת הערכה מצד עמיתים. את שלוש המטרות האלה נוכל לחלק לשתי מטרות עיקריות: (1) השגת הערכה חיובית כאיש מקצוע (מצד הכותבים, מצד עמיתים); (2) השגת סיפוק מעבודת עריכה מוצלחת. התגובות הרגשיות החזקות של העורכות לתגובותיו של הכותב – לביטויים של שביעות רצון או של אי-שביעות רצון – (ראו פירוט והסבר במטרה 2) עשויות להעיד על כך שהשגת שביעות רצון מצד הכותב נועדה בראש ובראשונה לשרת את צרכיו של העורך עצמו, ולא דווקא את צרכיו של הכותב.

4. צורכי הקורא

בקטגוריה זו נכללו שתי מטרות: הבנת התכנים על ידי הקורא ויכולתו של הקורא לקרוא בשטף. שלוש עורכות (עורכות 3, 4, 5) הזכירו את הקורא ואת צרכיו כמי שעומד לנגד עיניהן בעת העריכה. מן המטרות עולה שהעורכות תופסות את צורכי הקורא כמורכבים משני תת-צרכים בסיסיים: (1) הצורך שלו להבין את התכנים ו-(2) הצורך שלו להיות מסוגל לקרוא בשטף ללא עצירה. עורכות 3 קשרה את שתי המטרות הללו, המשרתות את צורכי הקורא: "שהקורא יבין בקריאה ראשונה. שלא יצטרך לחזור ולקרוא את הקטע כדי להבין". לפי דברים אלה, כאשר לא מושגת מטרת הבנת התכנים על ידי הקורא בקריאה ראשונה, נאלץ הקורא לעצור ולחזור על הקריאה, מה שפוגע ביכולת להשיג את המטרה הנוספת של קריאה בשטף.

5. צורכי הכותב

שלוש מטרות נועדו לשרת את צורכי הכותב: שמירה על סגנונו של הכותב, תדמית חיובית של הכותב שתעלה מן הטקסט ושמירה על הכוונה המקורית המדויקת של הכותב. לצורכי הכותב התייחסו חמש עורכות (עורכות 1, 2, 5, 6, 7), וניכר כי הכותב עומד לנגד עיניהן. למשל, בתשובתה לשאלה "מה לדעתך התכונות החשובות ביותר של עורך?" השיבה עורכת 1: "...צניעות... להתייחס לטקסט ולמי שכתב אותו. הוא הכותב אותו בעצם, והעורך – הוא העורך. הוא צריך לזכור את זה". עורכת 7 הדגישה שצריך "לדעת לכבד את הכותב", ועורכת 5 אמרה שלדעתה "חשוב שהעורך יידע את מקומו", כלומר "הוא צריך להבין שהוא נותן שירות" ועליו "לתת כבוד לכותב".

6. צורכי הלשון העברית

בקטגוריה זו נכללה מטרה אחת בלבד, שאותה ציינה עורכת אחת בלבד (עורכת 3): העשרת השפה. על פי דבריה, היא משיגה מטרה זו באמצעות החדרת חלופות עבריות למילים לועזיות, ותיארה במפורש שהיא רואה עצמה נושאת באחריות כלפי השפה העברית (ראו פירוט בפרק "מטרות יחידאיות", מטרה 1).

את חמש הקטגוריות של הצרכים ניתן למיין מיון נוסף לפי אופיו של המוטב. המוטב המרכזי הוא אובייקט דומם: זהו הטקסט, האובייקט המיועד לעיצוב. הוא אובייקט קונקרטי, והוא העומד במרכז אירוע העריכה ובמרכז תשומת הלב של העורכות. שלושה מוטבים הם בני אדם: העורך, הכותב והקורא. שני הראשונים קונקרטיים ויכולה להתנהל ביניהם מערכת יחסים, ורק אחד מהם, הקורא, הוא כללי ומופשט, אך גם הוא בעל נוכחות חזקה בתודעת העורכות. המוטב האחרון מופשט אף יותר: הלשון העברית. אף על פי שרוב העורכות לא הזכירו אותה כמוטב, ייתכן מאוד שנוכחותה חזקה מן הנראה לעין במחקר זה. חשיבות מטרת התקינות, שתוארה על ידי העורכות כמטרה שנועדה לשרת את הטקסט, עשויה לרמז על כך.

לסיום נביא את דבריה של עורכת 5, שמסכמים במידה רבה את הצרכים שראינו לעיל. לפי דבריה, תפקידה הוא "ליצור את החיבור הראוי בין יצירה, יוצר, לשון תקינה וקורא". בכך הראתה כי בעת עבודתה עומדים לנגד עיניה כל חמשת הצרכים שהוזכרו לעיל ("יצירה" = הטקסט; "יוצר" = הכותב; "לשון תקינה" = הלשון העברית ו/או הטקסט; "קורא" = הקורא).

ד. סתירות והכרעות

סקירה נוספת של רישומי הראיונות נועדה לאתר אם יש סתירות בין המטרות. סקירה זו העלתה שמונה סתירות. הסתירות התגלו בדרך כלל כאשר העורכות תיארו התלבטויות שלהן. כמעט כל הסתירות שהתגלו היו בין תקניות לבין מטרות אחרות או בין בהירות לבין מטרות אחרות. הסתירה הבולטת ביותר הייתה בין השאיפה להשגת טקסט תקני לבין השאיפה להשגת טקסט בהיר ומובן. חלק מן העורכות גם הרחיבו ותיארו כיצד הן מכריעות בסופו של דבר בין המטרות, מה שעשוי להבהיר את חשיבותן היחסית של המטרות. עורכת 4 הציגה את הטענה הכללית: "צריך לדעת מה עדיף מאשר מה נכון". בכך הבהירה את דעתה, שהתקניות (ה"נכון") אינה תמיד עדיפה. כפי שנראה בהמשך, גם עורכות נוספות סבורות כמוה. ובכן, מה יכול להיות עדיף? מדברי העורכות עולה שלפעמים הבהירות עדיפה, לפעמים שביעות רצון הכותב ולפעמים העניין והחיות של הטקסט והזרימה שלו.

1. בין תקניות לבהירות

"לפעמים אני נתקעת במשפט ברור", סיפרה עורכת 3, "שבעצם לא צריך לעשות אתו כלום, אבל אני מתחילה להתלבט, כי לפי האקדמיה ללשון [כלומר לפי הדרישה לתקניות] אני אמורה לשנות אותו... אבל אם אני משנה לפי האקדמיה, זה פחות ברור". סתירה בין תקניות לבהירות שגורמת להתלבטות הייתה מוכרת גם לעורכת 5, אלא שזו הבהירה שבמקרים כאלה היא בוחרת באופן חד-משמעי במטרת הבהירות: "אני פחות מדקדקת בנושאים הלשוניים וזאת כדי שהטקסט יהיה נגיש וברור... אם אני עוברת על חוקי האקדמיה אני עושה את זה במודע, כי אם האקדמיה יצרה כללים לא ידידותיים – אני לא חייבת תמיד לקבל אותם".

2. בין תקניות לשביעות רצון הכותב

שתי עורכות (עורכת 2, 3) תיארו מצבים שבהם כותבים מתלוננים על שינויי עריכה בטקסט שנועדו ליצור לשון תקנית יותר. לעורכת 3 תלונות כאלה גורמות להתלבטות: אם היא תתקן ותכתוב בלשון תקנית יותר, ייתכן שיהיו "טענות מהכותבים שאני מקבלת לפעמים כשאני כן משנה".

3. בין תקניות לעניין; בין תקניות לזרימה

הקפדת יתר על תקינות לשון הטקסט פוגמת בעניין שבטקסט ובחיות שבו, לפי עורכת 7. לדבריה אין מקום להתלבטות. היא אומרת שיש להציב סייגים לתקינות, שכן "עורך פרפקציוניסט קיצוני אינו מאפשר לטקסט לנשום. הטקסט שלו מוקפד ביותר מבחינת השפה, אך אין בו כל חיים וכל עניין...". במקום אחר אומרת עורכת 7: "את הרבה פעמים קוראת משפטים שאת מרגישה שהמשפט נכון מבחינה תחבירית אבל את מרגישה שהוא לא נושם. הכול לפי כללי הדקדוק, אבל את מרגישה שהטקסט מאובן. לא אכפת לי שיהיו אי-דיוקים לשוניים, אבל יותר אכפת לי שהטקסט יזרום." אם כן, העורכת מתארת גם סתירה בין תקניות לבין הזרימה של הטקסט. אולם לפי המשך הדברים מתברר שאף עורכת זו אינה מרגישה שהיא יכולה להיות חופשייה לנהוג כרצונה מבלי להתחשב בהחלטות האקדמיה ללשון: "אני לא חושבת שעריכה היא היאבקות בסגנון חופשי. אבל הרבה פעמים האקדמיה שולחת את העורך לזירה עם ידיים קשורות, ואז את לא יכולה להיאבק על הרוח של הטקסט." כשעורכת ממשיכה את הרעיון, מתברר שגם היא כנראה מתלבטת, שכן היא מרגישה קושי רב להכריע למען העניין והחיות של הטקסט, ובניגוד למטרת השגת התקינות, ומרגישה שהיא זקוקה לגיבוי: "את לא יכולה להיות לגמרי חשופה. הם [האקדמיה ללשון העברית] צריכים לתת לך לנשום, כי שפה זה דבר נושם."

4. בין בהירות לאסתטיקה לשונית; בין אסתטיקה לשונית לשמירה על סגנון הכותב

"אני חשה בהתלבטות קשה אם להתערב בטקסט שהוא מובן, אבל לא אסתטי, לא יפה", אמרה עורכת 4. דברים אלה מצביעים על כך שבהירות הטקסט לפעמים אינה עולה בקנה אחד עם היותו אסתטי. נראה שההתלבטות מצביעה לא רק על סתירה בין מטרת האסתטיות לבין המטרה של בהירות הטקסט. ייתכן שמקור הקושי הוא דווקא סתירה בין שתי מטרות אחרות. החשש "להתערב" אולי מצביע על רצונה של העורכת לשמור על סגנונו של הכותב, ולכן נראה שמופיעות כאן שתי סתירות: האחת בין אסתטיקה לשונית לבין בהירות והשנייה בין אסתטיקה לשונית לבין שמירה על סגנונו של הכותב.

5. בין בהירות לאסתטיקה חזותית

מהתלבטות נוספת עולה סתירה אחרת בין אסתטיקה לבין בהירות. עורכת 2 התלבטה איך ליצור הבלטות עיצוביות בטקסט שמטרתן בהירות, ומצד שני הן עלולות לפגוע במראהו החיצוני של הטקסט (ראו מטרה 14).

6. בין בהירות להערכה מצד עמיתים
האם לשנות משפט בהיר אך לא תקני אך ורק כדי לא להסתכן בביקורות שליליות מצד עמיתים? בשאלה זו מתחבטת עורכת 3: "אם אני משאירה נכפי שהוא, בהיר אך לא תקני", זה לא ממש לפי הכללים, ואז אני מתחילה לחשוב – מה יגידו עורכים אחרים? יחשבו שאני עורכת לא טובה, שחסר לי ידע". לפי עורכת 3, השגת תקניות עולה בקנה אחד עם השגת הערכת עמיתים. כפי שראינו במחקר הנוכחי אין זה בהכרח נכון, שכן העורכות המרואיינות השמיעו דברי ביקורת כלפי עורכים המקפידים הקפדת יתר על התקינות. עורכת 3 מציגה כאן מצב ראשוני של משפט בהיר אך לא תקני. במצב סותר זה, נראה שנטיית לבה היא לכיוון הבהירות, כלומר היא הייתה מעדיפה להשאיר את המשפט כפי שהוא, על אף היותו לא תקני. אולם אם תכריע לטובת הבהירות היא עלולה לתחושתה לפגוע במטרה אחרת שלה: בהערכה מצד עמיתים. אם כך, מה יכריע את הכף – בהירות או הערכה מצד עמיתים? לפי דברי עורכת 3, ההחלטה קשה. לכן בסופו של דבר היא "עושה פעם ככה ופעם ככה".

צורכי הטקסט (7)	צורכי העורך (6)	צורכי הקורא (5)	צורכי (5) הכותב (5)	צורכי הלשון (העברית) (1)
☐ ☐ ☐ ☐ תקניות (6)	☐ שביעות רצון הכותב (6)	הבנת התכנים בקלות (3)	*שמירה על הסגנון של הכותב (5)	העשרת השפה (1)
☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ טקסט בהיר (5)	סיפוק מעבודת עריכה מוצלחת (4)	קריאה בשטף (2)	תדמית חיובית (2)	
☐ טקסט זורם (3)	☐ הערכה מצד עמיתים (1)	שמירה על הכוונה המדויקת של הכותב (1)		
מבנה מסודר וברור (3)				
עקיבות (3)				
שמירה על הסגנון של הטקסט (3)				
☐ * אסתטיקה לשונית (2)				
☐ אסתטיקה חזותית (2)				
התאמת המשלב (2)				
☐ חיות ועניין (1)				
מיקוד (1)				
העדר שגיאות הקלדה (1)				

טבלה 1: מטרות העורכות הלשוניות ממוינות לפי הצרכים שהן משרתות

טבלה 1 מסכמת את מטרות העריכה הלשונית, כפי שתופסות אותן העורכות הלשוניות שרואיינו במחקר. המטרות ממוינות לפי חמשת המוטבים שאת צורכיהם הן משרתות. המספרים מציינים את מספר העורכות שהזכירו את הקטגוריה או את המטרה. כל סתירה בין מטרות בתוך אותה עמודה וכן בין העמודות מסומנת על ידי שני סימנים זהים.

סיכום ודיון

נושאו של המחקר הנוכחי הוא מטרות עורכים לשוניים, כפי שהם תופסים אותן. מחקר ראשוני זה נועד לזהות מרכיבים בעולמו הפנימי של העורך הלשוני במטרה לסמן כיוונים אפשריים למחקרים עתידיים. על מנת לאתר את המטרות ולהבין את משמעותן רואיינו שבע עורכות לשוניות מנוסות בראיונות שעסקו בהיבטים שונים של עבודת העורך. לצורך איתור המטרות חיפשנו בניתוח הראיונות תיאור יעדים שהעורכות מציבות לעצמן, תיאור פעולות שדרכן ניתן לזהות את מטרותיהן וכן תיאור מצבים רצויים מבחינתן בסיום העבודה.

במחקר אותרו כעשרים מטרות של העורכות הלשוניות, שנועדו לשרת את צורכיהם של חמישה "מוטבים" שונים: הטקסט, העורך, הקורא, הכותב והלשון העברית. זיהוי המטרות ומיון נעשה לפי נקודת המבט של העורכות כפי שנוסחו בראיונות. כמו כן זוהו שלושה צמדים של "מטרות תאומות": (1) בהירות (צורכי הטקסט) והבנת התכנים על ידי הקורא (צורכי הקורא); (2) יצירת טקסט זורם (צורכי הטקסט) והשגת קריאה שוטפת של הקורא (צורכי הקורא); (3) השמירה על סגנונו של הטקסט (צורכי הטקסט) והשמירה על סגנונו של הכותב, שגם הוגדרה כקולו וכטעמו (צורכי הכותב). כל צמד של מטרות תאומות הוא לכאורה בבחינת מטרה אחת, שכן נראה שכדי להשיג עושות העורכות אותה פעולה, אך הראיונות הראו שלפי תפיסת העורכות כל אחת מהן משרתת צורך שונה.

המטרות השכיחות ביותר בקרב העורכות היו תקינות (צורכי הטקסט); שביעות רצון הכותב (צורכי העורך); טקסט בהיר (צורכי הטקסט); ושמירה על סגנונו של הכותב (צורכי הכותב). מן הממצאים עולה שבראש מעייניהן של העורכות הלשוניות עומדת הדאגה לטקסט. רוב המטרות שצוינו נועדו לשרת את צורכי הטקסט, כך לפי הצגת הדברים על ידי המרואיינות. כפי שראינו לעיל, שתי המטרות הבולטות ביותר בקטגוריה זו הן תקינות לשון הטקסט ובהירותו.

מקובל על המרואיינות שהסמכות הקובעת אמות מידה ללשון תקינה, טובה ונכונה היא האקדמיה ללשון העברית. אך חלק מן העורכות הראו שאינן רואות בה סמכות בלעדית, והיו עורכות שחלקן בחריפות על מה שהן רואות כקפדנותה של האקדמיה וכריחוקה מהצרכים האמתיים של דוברי השפה. עם זאת, נראה שגם עורכות אלו לא היו מקבלות את תפיסתו השנויה במחלוקת של צוקרמן (2008), המצדד בקבלת השפה הישראלית שנוצרה במהלך השנים, כשפה טובה ונכונה.

על פי מחקרים בתחום תיהלוך הטקסט, מבנה טקסט ברור מסייע להשגת בהירות (Sawyer 1991), וכן גם יצירת טקסט זורם. לכן ניתן לראות שתי

מטרות אלו כפירוט של המטרה הכללית של השגת בהירות. בהמשך לרעיון זה, גם מטרות נוספות ניתן לראות כמשרתות את מטרת השגת הבהירות וכפירוט שלה: עקיבות ואחידות בטקסט, משלב מתאים, טקסט ממוקד והעדר שגיאות הקלדה.

שתי מטרות שלא קשורות במישרין לבהירות היו יצירת טקסט מעניין ויצירת טקסט אסתטי – הן לשונית והן חזותית. כדאי לציין שביסאיון (Bisallion 2007) מציינת את השיקול האסתטי כשיקול המאפיין עריכה עצמית (self-editing), כשהכותב עורך את הטקסט שלו), בהבדל מעריכה מקצועית (professional editing). ביסאיון מדגישה את מגבלותיו של העורך המקצועי בעניין זה. אולם במחקר הנוכחי התברר שגם עורכים לשוניים מקצועיים עשויים לראות את האסתטיקה של הטקסט כיעד שהם מציבים לעצמם.

הממצאים במחקר הנוכחי העלו שלושה מרכיבים אנושיים שהעורך מעוניין בטובתם: הקורא, הכותב והעורך. נוכל לומר אפוא, שאף על פי שהעורך ספון בחדרו ועבודתו נעשית בבדידות, יש בעבודת העריכה הלשונית גם היבט אנושי, וכפי שנראה בהמשך, אפילו חברתי.

המטרות המשרתות את צורכי הקורא הן הבנת התכנים על ידו ויכולתו לקרוא בשטף. אך מיהו הקורא, וכיצד יודעות העורכות שעבודת העריכה הסתיימה ושהקורא כבר יכול להבין את התכנים ולקרוא את הטקסט בשטף? המראיינות לא הרחיבו את הדיבור בשאלה מיהו הקורא. ייתכן שמדובר בדמות כללית, משוערת, הנקבעת לפי קהל היעד של הטקסט. אך לא ברור איזו דמות רואת העורכות הלשוניות לנגד עיניהן ומה פעולות החשיבה המדויקות שהן עושות כדי להשיג מטרות אלו. לא מן הנמנע שהעורך מזהה במידת-מה את הקורא עם עצמו, ושואל: אילו אני הקורא – מה צריך לעשות כדי שהטקסט יהיה ברור, מעניין, יפה יותר – בעיניי? אם אכן כך הדבר, נוכל להסיק שאף שיש כללים קבועים פחות או יותר שלאורם עובד עורך הלשון, יש בעבודת העריכה הרבה מן העשייה הסובייקטיבית והאינטואיטיבית.

באחד הראיונות במחקר עלתה המטפורה של הקורא-הרץ. העריכה תוארה כיצירת טקסט שבו הקורא ירוץ מבלי להיעצר. מטרה זו הולמת את הידוע מן המחקר שקריאה בקצב מהיר גורמת להבנה טובה יותר של הטקסט הנקרא (Breznitz et al. 1994), ושקריאה בשטף מקלה על הבנה טובה של הרעיון המרכזי הכללי של הטקסט (שרון 1997). מכאן, שיצירת טקסט הגורם לקורא לקרוא בשטף נמצאת בהלימה עם מטרת הבהירות של הטקסט. כזכור המטרה של קריאה בשטף היא המטרה התאומה של יצירת טקסט זורם, ומכאן שצמד המטרות התאומות הזה משרת את הבהירות של הטקסט, אחת המטרות שהוזכרה שוב ושוב על ידי העורכות.

כפי שנאמר קודם, בראיונות הופיעו שלושה מרכיבים אנושיים: הקורא, הכותב והעורך. בניגוד לקורא, שהוא ככל הנראה דמות כללית ומופשטת, הכותב והעורך הם בני אדם קונקרטיים, מה שמצביע על כך שבעבודת העריכה יש גם היבט חברתי. הממצאים מראים שבדאגה לצורכי הכותב, העורכות הלשוניות מעוניינות בעיקר לשמור על סגנונו, שתואר כקולו וכטעמו, וכן שיש

לעורכות הלשוניות עניין כללי ביצירת תדמית חיובית של הכותב ובשמירה על כבודו. שמירה על קולו של הכותב יכולה לעתים להיות בהלימה עם השמירה על צורכי הטקסט ואף על צורכי הקורא, מאחר שמחקרים מראים שקוראים זוכרים טוב יותר ומבינים טוב יותר תכנים של טקסטים בעלי קול (ראו למשל Beck et al. 1995 ושרון 1997). טקסטים בעלי קול מוגדרים באופנים שונים, ובדרך כלל הכוונה לטקסטים שבהם ניתן לחוש כביכול באישיותו של האדם. מכאן שגם המטרה של שמירה על קולו של הכותב, שיכולה במקרים מסוימים לעמוד בסתירה למטרת הבהירות, כפי שראינו במחקר, עשויה גם להיות בהלימה אתה.

כחלק ממאמציהן של העורכות הלשוניות ליצור תדמית חיובית של הכותב, הן משתדלות לסייע לו שלא למעוד באי-דיוקים עובדתיים, וממתנות את טון הכתיבה במקום שהכותב נתן ניסוח נחרץ או אמירה גורפת. הסתייגות מטענות חזקות היא אחד הקריטריונים שמציגה שריג (1998) לאיכות של טקסט. לדבריה, "טקסט עיוני יהיה איכותי אם הטענות החזקות בו יזכו לעידון באמצעות סייגים הולמים" (עמ' 119). אם כן, נוכל לראות כאן הלימה בין צרכים, במקרה זה בין צורכי הכותב לבין צורכי הטקסט.

במחקר הנוכחי התגלו כמה מטרות שנועדו לשרת את צורכי העורך. המטרה הבולטת בקטגוריה זו הייתה הרצון לקבלת הערכה גבוהה כאיש מקצוע, בעיקר באמצעות השגת שביעות רצון הכותב. מטרות נוספות שהוזכרו היו סיפוק מעבודת עריכה מוצלחת וקבלת הערכה גבוהה מעמיתים, שהייתה מטרה יחידאית. מתברר שהמטרות המשרתות את צורכי העורך הן מטרות רגשיות. ואכן צורכי העורך נחשפו בעיקר באמצעות השאלות על רגשות: סיפוק, שמחה, אכזבה, עלבון וכעס. עוד כדאי לשים לב, שהמטרות שנועדו לשרת את צורכי העורך לא תוארו כיעדים שהעורכות רוצות להשיג, אלא נחשפו באמצעות תיאור מצבים רצויים המעוררים רגשות נעימים, או על דרך הניגוד – כמצבים בלתי רצויים המעוררים רגשות בלתי נעימים, לפעמים עזים למדי. נוכל להגדיר אותן אפוא כמטרות סמויות, וייתכן שהן בלתי מודעות במידה זו או אחרת. רוב הרגשות במחקר הנוכחי תוארו בהקשר של יחסי עורך-כותב, וחשפו עד כמה רב-עוצמה עשוי להיות ההיבט החברתי שבעבודת העריכה. רגשות נתפסים על ידי חוקרים ככוח חזק, המשפיע על ההתנהגות יותר ממרכיבים קוגניטיביים (Bohner 2001). אף שעל פני הדברים לא תוארה המטרה של השגת שביעות רצון מצד הכותב כמטרה המכתיבה פעולה, נראה שלא נכון להתעלם ממנה ככוח מניע.

מן הממצאים במחקר הנוכחי נראה כי העורכות הלשוניות מרגישות חופשיות לפעול רק בהתאם למנדט שהלקוח נותן להן, גם אם הן סבורות שמצורכי הטקסט, מצורכי הקורא ואפילו מצורכי הכותב מתבקשות פעולות בקנה מידה רחב יותר. כפי שראינו, התברר כי אחד הצרכים הבולטים של העורכות הוא השגת שביעות רצון מצד הכותב, ובעיקר חשובה להן הכרת הכותב בערכן כאנשי מקצוע ברמה גבוהה. במידה פחותה בהרבה הן חושבות גם על ההערכה שהן עשויות לקבל מהעמיתים למקצוע.

עוד ראינו שהעורכות הלשוניות רואות את פעולת העריכה הלשונית כפעולה חשובה ואף הכרחית לצורך שיפור איכות טקסטים המיועדים לפרסום. מכאן מובן מדוע הן מצפות להבעת הערכה מצד הכותב. ובכל זאת, אף שעבודת העריכה דורשת זמן רב וכרוכה בשיקולי דעת מורכבים הלוקחים בחשבון מטרות רבות, כפי שעלה מן הראיונות, כל העורכות שהשתתפו במחקר הצביעו על מקרים שבהם עבודתן לא זכתה להערכה שהייתה ראויה לה לדעתן.

את צורכי הלשון העברית, עוד "מוטב" במחקר הנוכחי, אפשר להגדיר גם כצורכי התרבות או אף כצורכי החברה, זו החיה בתוך הלשון ובתרבותה. נראה כי אחד התפקידים שלוקחים על עצמם לעתים עורכים לשוניים באופן מודע הוא תפקיד "שומר השפה". במחקר הנוכחי התבטא תפקיד זה בהחדרה של חלופות עבריות למילים לועזיות. החלופות העבריות מגביהות את המשלב הלשוני, ולפיכך עשויות לתרום גם לצורכי הטקסט ואף לצורכי הכותב בסוגה הדורשת לשון תקינה וגבוהה, מאחר שהן עשויות לסייע להשגת תדמית חיובית שלו. צורכי הלשון אינם ייחודיים ללשון העברית. עורכי לשון בשפה הצרפתית מצאו לנכון לציין שחלק מפעולת העריכה שלהם היא תיקון ביטויים לשוניים המושפעים מן האנגלית (Bisailon 2007).

במצב שבו עשויות להתקיים כעשרים מטרות שנועדו לשרת את צורכיהם של חמישה מוטבים שונים, אין זה מפתיע שנוצרים מצבים של סתירה בין מטרות. חשוב להדגיש שמדובר במקרים קונקרטיים שבהם נוצרים מצבי סתירה, ולא לכך שהמטרות סותרות בהכרח זו את זו. אלו הם מצבים שבהם החלטה על פעולת עריכה שנועדה להשיג מטרה כלשהי, תגרום לכך שמטרה אחרת לא תושג. כאשר המטרות אינן עולות בקנה אחד, נוכל להגדיר זאת כמצבי סתירה, מכיוון שנראה שהעורכות מעוניינות להשיג את כל מטרותיהן בעת ובעונה אחת בכל אירוע עריכה. הסתירות משמשות מקור לא אכזב להתלבטויות במהלך עבודת העריכה. הסתירות שהופיעו במחקר היו בעיקר בין מטרת הבהירות והתקינות, שתי מטרות המשרתות את צורכי הטקסט, שתיהן בולטות ביותר בעיני העורכות, לבין מטרות אחרות, ואף בין בהירות לבין תקינות. מכאן שהסתירות אינן רק בין מטרות המשרתות צרכים שונים.

שני הכוחות החזקים ביותר שעלו במחקר הנוכחי היו השאיפה להשיג תקינות והשאיפה להשיג בהירות. שני אלה הם ללא ספק שיקולים מרכזיים. נראה כי אחת הדילמות השכיחות ביותר והקשות העומדות בפני העורך היא הצורך להכריע בין בהירות לבין תקינות. מה תעשה העורכת כשהיא נתקלת בצורך להכריע? העורכות היו חלוקות ביניהן. חלקן העדיפו בבירור את שיקול הבהירות על פני התקינות הלשונית, אך רק כשמדובר בתקינות לפי כללי האקדמיה ללשון העברית, וחלקן התקשו בקביעת העדפה. אחדות הצהירו שהן עובדות לפי כללים ברורים, בדרך כלל לפי האקדמיה. ייתכן שניתן להסיק מכך שהכוחות שקולים. מצד שני ייתכן שהדבר מעיד על קיומם של שני סוגים של עורכים: אלה המעדיפים את התקינות הלשונית, ואלה המעדיפים את הבהירות.

הבחנה בין עורכים הנוטים לתקינות לבין עורכים הנוטים לבהירות הופיעה גם אצל ביסאיון (Bisailon 2007). לצורך עריכת מחקר, היא מיינה עורכים לפי תפיסתם את עבודת העריכה: עורכים הנוטים לגישה הנורמטיבית (כלומר

לתקניות) לעומת עורכים הנוטים לגישה התקשורתית (כלומר לבהירות). לפי ביסאיון, דאגתם העיקרית של עורכים הנוטים לגישה הנורמטיבית היא לגרום לכך שהטקסט יעמוד בכללי התקניות: מבחינת הכתיב, הדקדוק, אוצר המילים, התחביר והפיסוק ומבחינה טיפוגרפית. לעומתם עורכים הנוטים לגישה התקשורתית, בד בבד עם דאגתם לתקניות, מקדישים תשומת לב מרובה לשאלת היעילות של הטקסט מנקודת מבט תקשורתית. הדגש מבחינתם הוא על יחסי טקסט-קורא, ולפיכך הם מדגישים את חשיבות הדיוק, הבהירות וההתאמה למטרות הקורא הפוטנציאלי.

מיון העורכים לאלה הנוטים לתקניות מול בהירות (נורמטיביות מול תקשורתיות) הוא מיון נוח. אולי הוא אף מתבקש מן העובדה שהיו עורכות שהדגישו את צורכי הקורא, שמשמעם דאגה לתהליך התקשורת בין מוען-נמען, ולעומתן כאלה שלא הזכירו את הקורא כלל. עם זאת, חשוב להבהיר שלא מצאנו במחקר עורכות המוכנות לוותר על לשון טובה. לעומת זאת מצאנו עורכות המוכנות לוותר על הנחיות ועל כללים המומלצים על ידי האקדמיה ללשון העברית. נראה אפוא שמדובר בהגדרות שונות שיש לעורכות לגבי השאלה מהי לשון טובה, ואולי בנקודה זו נבדלות העורכות. ייתכן מאוד שעורכות הרואות את צורכי הקורא לנגד עיניהן מתאפיינות בכך שהן מוכנות לחפש הגדרות חלופיות לתקניות ולאמץ אותן.

ניתן להעלות על הדעת אפשרויות נוספות של סתירות בין המטרות שהועלו על ידי העורכות, גם אם סתירות אלו לא צוינו על ידן במחקר הנוכחי, ובעיקר ניתן לראות מטרות שיכולות לסתור את הבהירות. נביא כאן דוגמאות לכך. שמירה על סגנונו של הכותב עלולה להפריע לבהירות ולהבנת התכנים. יש כותבים הנוטים לכתיבה מופשטת, תמציתית ויובשנית, ואחרים נוטים לשפע דוגמאות, לפירוט רב או לכתיבה מרובת דימויים. כל אלו הם ממרכיביו של סגנונו של הכותב. אבל חוקרים סבורים שעדיף שלא להרבות בפירוט ובהסבר, כדי לאפשר לקורא לרכז את תשומת הלב שלו ברעיונות המרכזיים וכדי למנוע את הצורך לחלק את הזמן המוקצב לקריאה בין העיקר לבין הפרטים (Armbruster & Anderson 1984). כתיבה חיה ומעניינת שבה משוכצים פרטים מעניינים ומושכים היא חלק מסגנונו של הכותב, אבל לפעמים היא עלולה להפריע לקוראים לאתר את הרעיונות המרכזיים (Garner et al. 1989). אם כן, האם העורך צריך למחוק דוגמאות, הסברים עודפים או פרטים מעניינים העלולים להסיט את תשומת לב הקורא מהרעיונות המרכזיים ולהפריע לו להביןם – או שמא הוא צריך להשאיר אותם על מנת לשמור על סגנונו האישי, קולו וטעמו של הכותב?

לפי אחת העורכות במחקר הנוכחי, שימוש בחלופות עבריות למילים לועזיות מעשיר את הלשון ומשרת את צורכי הלשון העברית, בפרט כשמדובר במילים חדשות לקורא, שעדיין לא הוטמעו. אך שימוש במילים חדשות מגביר את דחיסות הרעיונות שבטקסט, כלומר את מספר הרעיונות החדשים הנמצאים ביחידת טקסט אחת. ככל שטקסט דחוס יותר, זמן הקריאה גדל, והזכירה פוחתת (Armbruster & Anderson 1984). מכאן ניתן להסיק, שהמטרה של הכללת חלופות עבריות עשויה לסתור את מטרת הבהירות והבנת התכנים.

סיום

כפי שנאמר לעיל, המחקר המוצג במאמר זה הוא מחקר ראשוני שנועד להבהיר היבטים בעולמו של העורך הלשוני ולהציע כיוונים למחקרים עתידיים בתחום חדש זה. נציע כאן כמה הצעות.

במחקר עלה כי תקניות ובהירות הן המטרות המרכזיות של עורכות הלשון. על פי המחקר, קשה להכריע איזה שיקול חזק יותר ומה יכריע את הכף במקרה של סתירה. זו שאלה שכדאי לברר. שאלה נוספת שכדאי לבדוק היא האם עורכים לשוניים נחלקים לשני סוגים, לנוטים לתקניות או לנוטים לבהירות, ואם כן – מה גורם לנטייה זו. שתי מטרות בולטות נוספות היו השגת שביעות רצון הכותב ושמירה על סגנונו של הכותב, וגם לגביהן כדאי לבדוק את חשיבותן היחסית ואת כוחן היחסי בהכרעה במצבי סתירה.

במחקר הנוכחי הופיעו מטרות אחדות שניתן לתארן כמטרות שנועדו להשיג בהירות בטקסט, ולפיכך כפירוט של מטרה זו: השגת מבנה ברור, טקסט ממוקד, טקסט זורם, עקיבות ואחידות בטקסט, משלב מתאים והעדר שגיאות הקלדה. במחקר נפרד כדאי להתמקד במטרה בולטת זו, בבהירות, לבדוק אם יש מטרות נוספות המרכיבות אותה, ולבחון את משמעותן בעיני עורכים.

בפרק האחרון הוצגו מקרים של סתירות אפשריות נוספות בין מטרות שהתגלו במחקר. כדאי לבדוק אם גם מקרים אלו נתפסים על ידי עורכים לשוניים כקונפליקטואליים. למשל, האם עורכים מתלבטים בין מחיקת דוגמאות, הסברים עודפים או פרטים מעניינים, העלולים להסיט את תשומת לב הקורא מהרעיונות המרכזיים ולהפריע לו להבינם – לבין השארתם בטקסט על מנת לשמור על סגנונו, קולו וטעמו של הכותב? או: האם עורכים לשוניים מתלבטים בין המרת מילים לועזיות לחלופות העבריות שלהן לשם העשרת הלשון העברית, לבין השארתן בטקסט למען בהירותו?

הזכרנו את הקורא, אותה דמות נעלמה שהעורכות הלשוניות רוצות לשרת. מעניין לברר מהי דמותו של אותו קורא, ומה משפיע עליה: סוגת הטקסט? הבמה שבה עתיד הטקסט להתפרסם? הכותב? העורך? ועוד: מהן פעולות החשיבה של עורכים לשוניים כשהם חותרים להשגת המטרות שנועדו לשרת את צורכי הקורא?

מחקר זה מצביע על כך שיחסי עורך-כותב הם מקור לרגשות חזקים, שליליים ואף חיוביים. משום השפעתם הרבה של יחסי עורך-כותב על רגשות העורך, ואולי גם על אלו של הכותב, כדאי להעמיק ולחקור עוד בנושא זה. התמקדנו בתפיסתם של עורכים לשוניים את מטרות העריכה. תחום צעיר זה של חקר תהליך העריכה הלשונית, מטרותיו ושיקולי הדעת שגלומים בו מחייב המשך פעילות מחקרית לשם יצירת גופי ידע שיביאו לשדרוג המקצועיות של תחום העריכה הלשונית ויסייעו בין השאר לפיתוח תכניות לימודים משופרות בתחום זה. יש מקום לחקור שאלות נוספות וביניהן אם וכיצד באות תפיסות העורכים לידי ביטוי בעבודת העריכה, מהו טבע ההתלבטויות של העורך במהלך העריכה ומה שכיחותן, וכן מהם דפוסי הפתרון שמוצאים ביטוי בעבודת העורכים הלשוניים.

ביבליוגרפיה

- אליצור 1992 א. אליצור, "ציפורים בראש, פרפרים בבטן וחיות אחרות: השימוש במטאפורות בתהליך הטיפול", *שיחות*, 6(2), 166-157.
- מאיר בכרך זה ע. מאיר, "בעקבות 'שמונה בעקבות אחד': בחירות לשוניות בעריכה עצמית", *העברית ואחיותיה*, תשס"ח-תשס"ט, ט-ח, 218-205.
- רבין תשי"ח ח. רבין, "עברית בינונית", *לשונו*, מחזור ט', קונטרס ג', 93-88.
- צבר בן-יהושע 1990 נ. צבר בן-יהושע, *המחקר האיכותי בהוראה ובלמידה*. גבעתיים: מסדה.
- צוקרמן 2008 ג. צוקרמן, *ישראלית שפה יפה, או איזו שפה הישראלים מדברים? תל אביב: עם עובד*.
- שרון 1997 א. שרון, "מרכיב העניין בטקסטים עיוניים: מה מושך את הקוראים - ולאן?", *הלכה למעשה בתכנון לימודים*, 13, 158-131.
- שריג 1998 ג. שריג, "אפיוני איכות להערכת טקסט עיוני נקרא: הבנת לשם בקרה ובקרה לשם הבנה", *דברים*, 1, 128-106.
- Anderson & Armbruster 1984 Anderson, T. H., & Armbruster, B. B., "Studying", In P. D. Pearson (Ed.), *Handbook of Reading Research* (pp. 657-679). New York: Longman.
- Beck et al. 1991 Beck, I. L., McKeown, M. G., Sinatra, G. M., & Loxterman, J. A., "Revising social studies text from a text-processing perspective: Evidence of improved comprehensibility", *Reading Research Quarterly*, 26(3), 251-276.
- Bisaillon 2005 Bisaillon, J., "Réviser: Un travail qui s'apprend" [Editing: A work we can learn], Unpublished manuscript, Université Laval at Québec, Canada.
- Bisaillon 2007 Bisaillon, J., "Professional editing strategies used by six editors", *Written Communication*, 24(4), 295-322.
- Bohner 2001 Bohner, G., "Attitudes and attitude change", In M. Hewstone, & W. Stroebe (Eds.), *Introduction to Social Psychology: A European Perspective* (3rd ed., 239-382). Great Britain: Blackwell Publishers.
- Breznitz et al. 1994 Breznitz, Z., DeMarco, T., Shammi, P., & Hakerem, G., "Self-paced versus fast-paced reading rates and their effect upon comprehension and event-related potentials", *Journal of Genetic Psychology*, 155, 397-409.

- Garner et al. 1989 Garner, R., Gillingham, M. G., & White, J., "Effects of 'seductive details' on macroprocessing and microprocessing in adult and children", *Cognition and Instruction*, 6, 41-57.
- Goodley et al. 2007 Goodley, A. J., Carpenter, B. D., & Werner, C. A., "'I'll speak in a proper slang': Language ideologies in a daily editing activity", *Reading Research Quarterly*, 42(1), 100-131.
- Laflamme 2007 Laflamme, C., "L'autorévision et la révision professionnelle: Un regard sur les contextes de production de l'activité révisionnelle" [Self-editioning and professional editing: A look at the contexts of production in revision], In J. Bisailon (Ed.), *La révision professionnelle: Processus, stratégies et pratiques*. Québec City, Canada: Éditions Nota Bene.
- Sawyer 1991 Sawyer, M. H., "A review of research in revising instructional text", *Journal of Reading Behaviour*, 23(3), 307-333.

נספח: ריאיון עם עורך לשוני¹

1. **תכונות העורך**
 - מנה שתיים-שלוש תכונות החשובות ביותר אצל עורך (אחר כך תוכל להזכיר תכונות נוספות).
 - אילו תכונות/התנהגויות אסור לעורך שיהיו לו ?
2. **מטפורות של עורך**
 - כעורך – כמו מה אתה מרגיש (מהי המטפורה של עורך שיש לך) ?
 - האם תמיד אתה מרגיש כך ?
 - איזה מקצוע הוא הדומה ביותר למקצוע העורך ?
 - לדעתך, עריכה היא רק מקצוע או יש בה גם מן האמנות ?
3. **פעולות בעבודת העריכה: פירוק העבודה לחלקים**
 - מנה את הפעולות שאתה עושה בעבודתך כעורך ? סדר אותן לפי משך הזמן שהן אורכות ? סדר אותן לפי סדר החשיבות.

¹ השאלות שלהלן כתובות בלשון זכר. באופן טבעי בעת הריאיון השאלות הותאמו למרואיינת.

- 4. רגש: הצלחות, כעס, אכזבות**
- מתי אתה חש סיפוק ושמחה בעבודתך? ספר על מקרים של הצלחה.
 - מתי אתה חש אכזבה או עלבון? ספר על מקרים של אכזבה או של עלבון.
 - מה מרגיז אותך? ספר על מקרים שהרגיזו אותך.
- 5. לא ידענו שאנחנו כאלה: אמונות בלתי נכונות (misconceptions) על עבודת העורך**
- מה אנשים חושבים שעורך עושה בהשוואה למה שעורך באמת עושה; כמה זמן אנשים חושבים שנדרש לערוך דף בהשוואה למה שבאמת נדרש; ועוד.
- 6. התלבטויות: עניינים שאתם מתלבטים בהם**
- במה אתה מתלבט בדרך כלל
 - מה אתה עושה במקרים של התלבטויות
 - ספר על עניינים שפתרתם
 - ספר על עניינים שאתה עדיין מתלבט בהם
- 7. עניין אישי**
- בעריכה יש עניין של טעם אישי. כתוב איך אתה נוהג במקרים של טעם אישי: מה אתה אוהב – ולמה; מה אינך אוהב.
- 8. העורך המתחיל**
- כשהייתי עורך מתחיל – דברים שעזרו לי במיוחד לדעת בתחילת דרכי;
 - דברים שחסרו לי בתחילת דרכי.
 - טיפים לעורך המתחיל.
- 9. עורך הלשון והקרדיט**
- האם צריך לתת לעורך קרדיט בעבודה?
 - אם כן – איך צריך לכתוב את שם העורך? האם זה תמיד חשוב? האם זה תמיד אפשרי? תארו מקרים רלוונטיים.
- 10. איך הפכתי להיות עורך**
- ספר את הסיפור האישי שלך.